

Yuriy Sulaberidze**ACTIVE CYCLE OF GEORGIAN HISTORY**

The author in her article analyzes particularly perception of culture-politics history of ruling class in Georgia. The author talks about the preconditions is practicable of modern policy, which probably are established by organism of perception life, mental consciousness of Georgia.

Key words: perception of history, "a way of life manifestation of" cycles of history, the organic theory, Caucasian civilization.

УДК 94(477)**Ігор Дацків****УКЛАДЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЮ РАДОЮ ВІЙСЬКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ У
ВІДПОВІДНОСТІ ДО БРЕСТ-ЛИТОВСЬКИХ УГОД 1918 Р.
ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

У статті йдеться про підписання делегацією Центральної Ради Брестського мирного договору. З'ясовуються обставини, що спонукали український провід звернутися до Центральних держав за військовою допомогою у лютому 1918 р. й укласти військову конвенцію. Серед Брестських угод, що кардинально вплинули на дальшу долю України, сприяли збереженню її незалежності і забезпечили розвиток державотворчого процесу, визначальне місце посідає військова конвенція, укладена між Україною та Німеччиною й Австро-Угорщиною, згідно з якою їх армія надала допомогу українським частинам у визволенні території УНР від військ більшовицької Росії.

Ключові слова: Центральна Рада, Брестський мирний договір, Німеччина, Австро-Угорщина, військова конвенція.

Актуальність теми зумовлена тим, що в період інтенсивного осмислення історії Української революції 1917–1921 рр., виявляються альтернативні аспекти при перегляді умов підписаного делегацією Української Центральної Ради (УЦР) Брест-Литовського мирного договору, обставин, що спонукали українське керівництво звернутися до Центральних держав за військовою допомогою у лютому 1918 р. й укласти військову конвенцію.

Серед Брестських угод, що кардинально вплинули на подальшу долю України, сприяли збереженню її незалежності і забезпечили розвиток державотворчого процесу, визначальне місце посідає військова конвенція, укладена між Україною та Німеччиною й Австро-Угорщиною, згідно з якою їх армії надавала допомогу українським частинам у визволенні території Української Народної Республіки (УНР) від військ більшовицької Росії. Цей акт викликав неоднозначну оцінку суспільства вже за доби УЦР й став предметом дискусій істориків різних ідеологічних напрямків упродовж декількох десятиліть до сьогодення.

Об'єктом дослідження є переговорний процес та підсумкові документи Брест-Литовської мирної конференції 1918 р.

Предметом дослідження є військова конвенція, укладена УЦР в ході переговорів.

Наукова новизна дослідження зумовлена постановкою та розробкою актуальності проблеми, що ще не отримала належного висвітлення в історичній науці. Проаналізовано дії української дипломатії: підписання Брест-Литовського мирного договору, військової конвенції з Центральними державами й вихід України на міжнародну арену.

Оскільки в існуючих на сьогодні наукових розробках зазначена тема всебічно не розглядалася, а також з огляду на відсутність виразної концептуальної домінанти, автор поставив за мету об'єктивно висвітлити дипломатичну діяльність делегації УЦР, скерованої на захист національних інтересів українського народу на мирній конференції у Брест-Литовську 1918 р.

Досягнення поставленої мети передбачає опрацювання та вирішення наступних наукових завдань: з'ясувати стан наукового вивчення проблеми; проаналізувати місце України у політиці Центральних держав у зв'язку з мирними переговорами; розкрити хід переговорів української та німецько-австрійської сторін з укладення військової конвенції.

Найбільш детальний аналіз причин, що спонукали керівництва УЦР укласти військову конвенцію, подав М. Грушевський у праці "Ілюстрована історія України" 1921 р. По-перше, він відзначав, що усвідомлював негативну реакцію на запрошення німецьких та австро-угорських

військ в Україну, але альтернативи не було: "З різних поглядів се не була приємна перспектива. Було в високій мірі небезпечно, при таких стані України, впускати на її територію чужоземне військо... що дасть привід до агітації против Центральної Ради з різних сторін... Але з другого боку було б в високій мірі небезпечним зіставити Україну на довший час у власти більшовицької анархії", – наголошував він [1, с. 565].

П. Христюк, відзначаючи певні негативні наслідки вступу німецько-австрійських військ в Україну, наголошував на тимчасовості операції: "Німці здержаться від втручання у внутрішні справи республіки, а тим часом буде утворено свою армію, після чого мине потреба в німецьких військах і вони будуть швидко виведені з України" [2, с.83].

Змістовна інформація про те, як дійшло до укладення угоди про військову допомогу Україні та роль у цьому процесі дипломатичної делегації під проводом О. Севрюка, міститься у праці І. Нагаєвського "Історія української держави двадцятого століття". Автор подає і високо цінує її звернення до населення Німеччини та Австро-Угорщини. "Звернення" наших молодих дипломатів, співтворців новітньої Української держави, які достойно боронили самостійність України в час переговорів у Бресті, – писав автор. – залишиться назавжди одною з найдорожчих і найцінніших пам'яток історії України" [3, с.107].

Чимало уваги цьому періоду історії приділяв у своїй фундаментальній праці – двотомній "Історії України 1917–1923 рр." Д. Дорошенко. Він аналізував причини звернення проводу України за військовою допомогою, перебіг подій визволення краю від більшовиків, реакцію різних прошарків українського населення, взаємовідносини з німецьким і австрійським командуванням. Автор звертав увагу на важливу малодосліджену деталь угоди, а саме: від початку переговорів українська сторона наполягала на тому, щоб основу військ вторгнення становили насамперед українські полки австро-угорської армії, яких було приблизно 20, та Легіон Українських Січових Стрільців (УСС). Він подає звернення, а насправді наказ учасника Брестських переговорів М. Любинського до українських вояків у таборах військовополонених у Австрії та Німеччині. Зауважимо, що цей аспект детально досліджував лише львівський історик І. Патер у монографії "Союз визволення України" [4, с. 333–339].

Варто зауважити, що у деяких працях тодішніх провідників України давалася негативна, а часом нищівна оцінка військової конвенції. Так, В. Винниченко, провідний діяч УЦР, критикував ініціаторів угоди, зокрема М. Грушевського, за легковірність, що "українська влада повернулася на тяжких німецьких гарматах". До нього приєднувався М. Шаповал, який закидав М. Грушевському та В. Голубовичу, голові уряду, що вони одноосібно приймали доленосні рішення та інших [5, с. 299–303].

Упродовж декількох десятиліть радянська історіографія, що обслуговувала потреби комуністичного режиму в СРСР, при висвітленні проблеми спиралася на постулати, закладені ще В. Леніним у 1918 р., який звинувачував "буржуазно-націоналістичну Центральну Раду" у зраді свого народу і змові з "німецькими імперіалістами" [6, с. 200].

Цю тезу обґрунтували у своїх працях насамперед історики радянської України А. Лихолат, М. Супруненко, Ю. Белан та ін. Зокрема, Ю. Белан стверджував: "Вигнана з України повставши проти неї українським народом контрреволюційна Центральна Рада... підписала з німецькими імперіалістами договір, за яким запросила їх на боротьбу з українськими робітниками і селянами. Відповідно з угодою, німці зобов'язалися повалити радянську владу на Україні" [7, с. 78–79].

М. Супруненко відтворює діяльність В. Леніна, який надсилав в Україну війська, вимагав від військового командування чинити опір "німецько-гайдамацьким" частинам, зберегти радянську владу в Україні за будь-яку ціну [8, с. 26–31].

А. Лихолат дотримувався аналогічної точки зору, а через усі його праці проходила теза про змову "українських буржуазних націоналістів" з німцями, що були маріонетками, і лише, щоб "прикрити військову окупацію України, німецькі імперіалісти інспірували офіційне звернення Центральної Ради до урядів Німеччини і Австро-Угорщини з проханнями про "допомогу" у справі боротьби з більшовиками" [9, с. 87].

У контексті досліджуваної проблематики відзначимо також внесок сучасних вітчизняних істориків, яким відкрилися широкі можливості для об'єктивного відтворення багатьох суперечливих подій з минулого України.

Помітний науковий доробок у вивчення Брестського мирного договору та його результатів внесли В. Верстюк, Д. Веденєєв, Д. Будков, І. Дацків, Д. Держалюк, В. Литвин, Ю. Павленко, Ю. Храмов, І. Патер, О. Патер, О. Рубльов і О. Реєнт, В. Солдатенков, Я. Тимченко, а також колектив авторів монументального збірника документів і матеріалів у двох томах "Українська Центральна Рада" [10].

Спираючись на архівні документи, досі не доступні закордонні видання, насамперед українського зарубіжжя, мемуарно-історичні праці колишніх активних діячів Української революції та науково-історичні дослідження, сучасні історики висвітлили чимало замовчуваних або

фальсифікованих подій, пов'язаних з Брестськими угодами. Проте низка аспектів ще вивчена не досить глибоко. Серед них військова конвенція від 12 лютого 1918 р., втілення її у життя та наслідки, чому і присвячується ця наукова публікація.

Ситуація, що склалася в Україні наприкінці січня 1918 р., була катастрофічною. Створений за наказом В. Леніна Український фронт на чолі з В. Антоновим-Овсієнком, а з 19 січня 1918 р. – Ю. Коцюбинським, вступив в Україну. Наступ вели три угруповання: із Брянська на Конотоп – С. Кудинський, з Гомеля на Бахмач – Р. Берзін, із Харкова на Полтаву – Київ – основне, під командуванням М. Муравйова. 17 січня поточного року за наказом Москви з цих угруповань було створено три армії: 1-а під командуванням полковника царської армії О. Єгорова у складі харківських, донецьких червоногвардійців та загону чорноморських моряків з бронепотягом Андрія Полупанова, загалом майже 3 тис. вояків, що наступала через Яготин на Київ.

2-а армія – під командуванням Р. Берліна, у її складі були московські, петроградські, мінські та інші російські загони і частини Червоної гвардії й наступала на Київ через Ніжин. Її загальна чисельність становили майже 4 тис. багнетів.

3-я армія на чолі з С. Кубинським, складалася із брянських і курських червоногвардійських частин і нараховувала 1 тис. вояків.

Група М. Муравйова – майже 4 тис. вояків – йшла на столицю з Харкова. Згідно з підрахунками генерала УНР О. Удовиченка, загальна чисельність усіх військ, кинутих в Україну, становила 35–40 тис. бійців, причому половина з них інших національностей, але здебільшого росіян [11, с. 143–148; с. 17–18].

Безпосередньо на Київ наступали більшовицькі війська силою у кількості найменше 16 тис. вояків, тоді як захисників української столиці було приблизно 3 тис., як вважав О. Удовиченко. Проте київський дослідник військової історії України Я. Тинченко на основі аналізу архівних документів стверджував, що у Києві на кінець січня було 1940 багнетів і три бронемашини, яким довелося вступити у вуличні бої, розв'язані повстанням більшовиків під час наближення більшовицьких військ. Це повстання ще більше загострило ситуацію на фронті і вкрай ускладнило становище УЦР. Загальна кількість більшовицьких повстанців у Києві становила майже 2000 багнетів [11, с. 234–235].

Усі бойові дії більшовицьких військ і повстанців у Києві скеровувалися на те, щоб якомога швидше зайняти столицю України, що безпосередньо пов'язувалося з мирними переговорами у Бресті. 18 січня 1918 р. голова радянської дипломатичної делегації в Бресті домігся перерви у роботі конференції на десять днів, розраховуючи, що до 29 січня Київ буде захоплено й таким чином ліквідовано владу УЦР. Отже, її делегацію у Бресті можна усунути від переговорів, а її місце займе делегація маріонеткового радянського уряду, створеного у Харкові на чолі з Ю. Медведєвим. 3 і 7 лютого 1918 р. Л. Троцький проінформував представників Центральних держав, що УЦР припинила існування, а Київ – у руках радянських військ. Проте 9 лютого мирний договір України з країнами Четверного союзу було підписано. Відтак, УНР попросила допомоги для визволення України від більшовицької окупації.

У "Зверненні до українського народу" Рада міністрів наголошувала: "Проголосивши 9 січня 1918 р. в своєму 4 Універсалі Українську Народну Республіку державою самостійною, ні від кого не залежною, Українська Центральна Рада 27 січня замирила з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир демократичний без всяких анексій та контрибуцій.

Цього миру домагався працюючий люд України вже давно. І Українська Центральна Рада вволила його державну волю, не дивлячись на те, що Совіт народних комісарів з Петрограда з усієї сили перешкоджав українському урядові, Раді народних міністрів заключити мир і дати тим змогу робітникам та селянам стати до спокійної роботи на нивах та фабриках, заводах і майстернях.

Рада народних міністрів покликала весь український народ до рішучої боротьби, боротьби збройної з петроградськими насильниками, з Совітом народних комісарів, з бандами грабіжників з Московщини. Але для того, щоб швидше покласти кінець грабуванню України, щоб швидше приступити після укладення миру до переведення земельного закону і закону про поліпшення долі робітництва, Рада народних міністрів прийняла військову допомогу від нині дружніх держав – Німеччини та Австро-Угорщини.

Вони йдуть на Україну для того, щоб знищити нелад та безладдя та завести спокій та добрий лад на нашій землі, для того, щоб дати змогу Раді народних міністрів творити велике діло – будувати самостійну Українську Народну Республіку, державу всього працюючого люду України.

Ці війська, дружні нам, будуть битися з ворогами Української Народної Республіки під проводом польового штабу нашої держави.

Тому Рада народних міністрів закликає весь український народ негайно ставати до мирної праці, до боротьби з безладдям" [12].

Вперше питання про необхідність і невідкладність військової допомоги з боку Німеччини розглядалося на засіданні Ради Народних Міністрів 30 січня 1918 р. На ньому генеральний секретар судових справ М. Ткаченко оголосив інформацію про хід переговорів української дипломатичної делегації у Бресті. Вони були досить сприятливими для учасників засідання: у результаті наполегливої активної діяльності дипломатів, конференція визнала після проголошення 22 січня Четвертого Універсалу, українську делегацію самостійною і повноважним представником незалежної УНР. Водночас голова пленарного засідання, австрійський міністр закордонних справ О. Чернін наголосив на тому, що учасники конференції визнають Україну "самостійною, вільною, суверенною державою, яка є в стані укласти самостійні міжнародні договори" [13, арк. 13].

Генеральний секретар з військових справ Микола Порш окреслив важке становище УНР в результаті агресії з боку більшовицької Росії, заявив, що "бажана б була допомога військом з боку Центральних держав, по можливості українськими полками, а також технічна допомога" [13, арк. 13–13 зв]. Пропозиція надіслати до Бреста згоду на військову допомогу німців була схвалена майже одностайно.

Варто наголосити на тому, що пропозиція М. Порша про допомогу УНР саме українськими частинами базувалася на тому, що в австрійських і німецьких таборах військовополонених серед 2,9 млн була значна частина українців, які заходами Союзу Визволення України (СВУ) були у 1917 р. сконцентровані в окремі табори Фрайштадт, Раштадт, Зальцведель та інші. Наприклад, у Фрайштадті було приблизно 30 тис., у Зальцведелі і Вецлярі – 50 тис. українських військовополонених. На конференції за участю представників головних таборів у вересні 1917 року українці підтримували УЦР і висловлювали бажання якнайшвидше повернутися до України і взяти участь в обороні її незалежності [14, с. 293].

Окрім того, М. Порш та інші діячі Генерального секретаріату знали, що у складі австро-угорських військ є чимало так званих "українських полків", у яких галичани, зазвичай переважали. Згідно з даними відомого військового історика з діаспори Л. Шанковського, лише піхотних було більш ніж два десятки. З них на українському напрямку діяли у 1917 р. 58-й Станіславський, 90-й Ярославський, 19-й Львівський, 89-й Городоцький, 35-й стрілецький Золочівський, 3-й кінний полк уланів, 11-а та 54-а польові гарматні бригади, а також окремі курені піхоти, кінні сотні, технічні та допоміжні частини [15, с. 88–103].

Щодо високої боєздатності галицьких і буковинських частин і підрозділів та відданості їх вояків українській справі, М. Грушевський, М. Порш та інші лідери УНР переконалися на прикладі сформованого у Києві з військовополонених і біженців Галицько-Буковинського куреня УСС. Його засновники: Є. Коновалець, Ф. Черник, Р. Дашкевич, І. Чмола та інші домоглися дозволу на формування окремої військової частини 13 листопада 1917 р. й звернулися з відозвою до співвітчизників. У якій наголошувалося: "Ми, галицькі, буковинські і угорські українці, сини єдиного українського народу, в цей важкий час, почувавши свою відповідальність перед будучими поколіннями, не можемо бути тільки глядачами, а повинні взяти якнайдіяльнішу участь у творенні нового ладу на Україні і в закріпленні тих всіх свобод, які виборов собі український народ. Сповняючи цей наш святий обов'язок, ми повинні створити таку силу, яка змогла б допомогти українському народові здобути і закріпити все те, що було проголошено у Третім Універсалі. В порозумінні і за згодою Генерального Військового Секретаріату – Головна Рада Галицьких, Буковинських і Угорських українців приступає до переведення організації військових частей" [16, с. 222].

На початку січня Окремий Галицько-Буковинський курінь УСС, невдовзі очолюваний Є. Коновальцем, мав понад 600 багнетів й швидко набирив силу і боєздатність. Саме йому М. Грушевський доручив у неспокійному Києві та у час наближення до столиці більшовицьких військ охорону УЦР та свою особисту. Січові стрільці стали основною силою, що розгромила більшовицьке повстання у столиці наприкінці січня – початку лютого 1918 р. Зауважимо, що уже наприкінці 1918 р. ця частина переросла у дивізію, потім – корпус і відігравала важливу роль у війні УНР за незалежність 1918–1919 рр.

1 (13) лютого 1918 р. на засіданні Малої Ради під головуванням М. Грушевського розглядалося питання про ратифікацію мирного договору України з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією, тобто, надання права уряду підписати мирний договір. Відповідаючи на запитання учасників засідання, голова уряду В. Голубович повідомляв про те, що переговори про надання Україні військової допомоги тривають і за тиждень питання остаточно вирішиться. Причому він зазначав, що "військова допомога не буде мати характеру вмішування в наші внутрішні справи". Голова уряду запропонував Малій Раді дати дозвіл на підписання цих та інших угод, які "впливають з мирового договору з Центральними державами від дня 27 січня (9 лютого) 1918 р." [17, арк. 1].

Після цього, 5 лютого, голова української дипломатичної делегації у Бресті О. Севрюк звернувся до представників Німеччини і Австро-Угорщини з проханням "подати Українській

Народній Республіці оружну поміч проти наступу більшовицьких сил на Україну". Якщо військова допомога з боку вказаних держав буде надана, українська делегація готова підписати від імені УНР мирний договір. Посол Австро-Угорщини Фрідріх фон Візнер зробив у відповідь таку заяву: "Зложене з української сторони прохання про збройну допомогу буде прийнято союзниками. Австро-угорські військові сили, які будуть з їх теперішніх становищ вислані в область Української Народної Республіки, будуть повернуті назад на їх сьогоднішнє становище, як тільки правительство Ради заявить про се своє бажання" [4, с. 431–432].

Проблема надання військової допомоги Центральними державами Україні була предметом детального обговорення 8–9 лютого Радою Народних Міністрів. Виконувач обов'язків військового міністра О. Жуковський, полковник російської армії, доповідав про те, що встановив зв'язок з командиром німецької дивізії на Волині, яка готується до наступу в напрямку Дубно-Рівне-Чорторийськ-Луцинець. Він запропонував німцям напрямом Гомель-Куп'янськ-Дебальцеве, щоб відрізати більшовиків від України. Водночас наявні українські військові сили у 2 тис. багнетів, частини генерала К. Прісовського та Гайдамацький Кіш Слободської України С. Петлюри, курінь УСС Євгена Коновальця мали наступати на Київ спільно з іншими військами німців. Також було вирішено до кожної німецької частини (полку) надіслати перекладачів. Відзначимо, що на нараді один з впливових державних секретарів лідер партії соціалістів-есерів П. Христюк виступив проти участі німецьких військ у визволенні України. "Ми прохали на Україну не німців, а галичан", – заявив він [13, арк. 19–19 зв].

Варто зауважити, що військова допомога з боку Австро-Угорщини була сприйнята українським політичним проводом неоднозначно і це питання викликало досить гострі дискусії, у тому числі на засіданнях уряду УНР. В. Голубович змушений був розглянути це питання окремо, зокрема чи запрошувала українська делегація у Бресті австро-угорські війська і на яких умовах. Учасник переговорів у Бресті М. Левитський підтвердив, що така пропозиція з боку українців була, але "військо повинно було бути по складу своєму українським" [13, арк. 33–34].

Голова делегації О. Севрюк підтвердив, що "мирною делегацією було запрошено австрійське військо. і що навіть є постанова, на основі якої австрійське військо за згодою українського уряду буде виведено з території України". На це Д. Левицький, галичанин, рішуче наголосив на тому, щоб "з складу австрійського війська було забрано німців, мадярів і поляків, позаяк ми просили стрільців-українців" [13, арк. 33–35]. Цікаво, що щодо німців не було жодних заперечень. Генеральний секретар М. Ткаченко зазначав, що оскільки на малочисленне українське військо покластися не можна, визволити Україну можна лише за допомогою німецьких військ. Подібну точку зору висловили М. Порш, О. Жуковський та інші. Водночас усі учасники висловлювали вимоги негайно приступити до формування власної української армії. О. Жуковський оприлюднив план створення восьми, за кількістю губерній, армійських корпусів, старшинських шкіл та призову до армії на основі обов'язкової військової повинності [13, арк. 33–36 зв].

Керівництво УНР усвідомлювало, що вступ на територію України німецько-австрійських військ може зустріти неоднозначне ставлення суспільства. Тому, було ухвалено звернутися до населення із спеціальною відозвою. Генеральний секретар Г. Сидоренко на засіданні 9 лютого 1918 р. запропонував у відозві наголосити, що "німці тільки допомагають нам військом без всяких обов'язків. заміняють українську армію, що німці прийшли по своєму почину, щоб забезпечити справу миру" [13, арк. 19].

10 лютого 1918 р. проголошено відозву "До всієї людності Української Народної Республіки", у якій, насамперед, відзначалося, що Україна уклала у Бресті мирний договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, "положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир" [18, с. 310]. Проте Раднарком кинув проти України своє військо, щоб "силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю" [13, арк. 19].

Отже, "щоб припинити руїну краю, щоб захвати людність від розстрілу, знущання та грабунку, Українське Правительство через свою мирову делегацію звернулося 12 лютого с. р. до німецького народу за допомогою проти грабіжників. Німецький народ згодився допомогти нашому народові й вислав на Україну війська" [18, с. 310]. Уряд УНР сповіщав населення про те, що австро-німецькі війська не втручаються у внутрішні справи республіки, а після її звільнення покинуть Україну.

Радянська історіографія висвітлювала військову конвенцію України з Німеччиною та Австро-Угорщиною і прохання про збройну допомогу із своїх ідеологічних позицій. "Буржуазно-націоналістична Центральна Рада, – писали автори 10-томної "Історії Української РСР", – щоб відновити і утримати свою владу, а також замаскувати загарбницькі плани німецьких і австро-угорських імперіалістів, спеціальним зверненням до кайзерівської Німеччини покликала її війська на Україну". Вони зазначали, що 19 лютого Німеччина скерувала в Україну 21 піхотну, 2 кінних дивізії

та кінну бригаду, а з 27 лютого Австро-Угорщина – 8 піхотних і 2 кінних дивізії. Загальна кількість військ вторгнення становила 450 тис. вояків.

Безумовно, вони не згадували, що у складі австро-угорських військ виступив в Україну Леґіон УСС, а частини Запорізької дивізії генерала О. Натіїва, гайдамаків С. Петлюри та Січовиків Є. Коновальця називали "недобитками Центральної Ради" [18, с. 310].

Документи свідчать про те, що, незважаючи на потужні сили більшовицької Росії в Україні, німецький генеральний штаб виділив спочатку для операцій невелику групу. О. Севрюк доповідав урядові про те, що німецькі війська мали намір зайняти лише північну частину України зі столицею. Тому, для наступу передбачалося планом і було спочатку використано 6 піхотних дивізій, з них чотири у напрямку на Київ, одну – на Луїнець і ще одну – на Одесу. Проте військовий міністр О. Жуковський заявляв членам уряду про те, що українського війська дуже мало й слід домовитися з німецьким командуванням продовжити операції на Лівобережній Україні, у тому числі на території Донеччини, що і було схвалено. Отже, поступово кількість німецьких військ в Україні збільшувалася [13, арк. 33–36].

Таким чином, з 19 лютого у напрямку Київ-Полтава-Харків-Донбас розгорнула наступ німецька група армій генерала-полковника О. фон Ліндінгена, що нараховувала 20 піхотних і 5 кінних дивізій, її війська без серйозного опору з боку більшовиків, які при наближенні супротивника, відступали без бою, рухалися звичайно у залізничних ешелонах у напрямку на Київ. 27 лютого 1918 р. передові частини німців увійшли у район Житомир-Бердичів, де об'єдналися з частинами українського війська. Згідно з підрахунками Я. Тинченка, тоді у цьому районі зосередилися Запорізька бригада полковника К. Прісовського (2750–3000 багнетів і 100 шабель), 1-а бригада полковника Н. Никоніва, рештки Одеської гайдамацької дивізії, броньовий дивізіон, кілька гарматних батарей, які в авангарді німецьких військ рушили на Київ. Саме вони вели зустрічні бої з більшовиками, зокрема частинами В. Кіквідзе. Із району Сарн, де перебувала УЦР та уряд УНР, група українських військ, об'єднавшись із німецькими передовими частинами, 20 лютого поточного року розгорнула успішний наступ на Київ. Координував бойові дії українських військ з німецькими представник при штабі німецького фронту генерал В'ячеслав Бронський [13, арк. 13].

У ніч на 2 березня 1918 р. підрозділи Запорізької бригади, Гайдамацького Коша та Січових стрільців першими вступили у Київ. Наступного дня в столицю вступили німецькі частини. Після перегруповань українських військових сил у Києві від 6 березня спільно з німецькими дивізіями вони продовжили звільнення Лівобережної України. 6 квітня група військ, ядром якої була Запорозька дивізія, зайняла Харків, там її реорганізували у Запорізький корпус полковника П. Болбочана. 10 квітня за наказом військового міністра О. Жуковського частина корпусу під командуванням П. Болбочана, без погодження плану з німцями, рушила на Крим, а група полковника В. Сікевича – на Донбас.

25 квітня 1918 р. було зайнято Симферополь, а група В. Сікевича – до кінця квітня оволоділа Слобожанщиною і Донбасом. Німецькі частини, які рухалися за українцями, безперечно, надавали, здебільшого моральну допомогу, наводили страх на більшовицьке військо, суттєво деморалізували його, а це полегшувало справу повного визволення України. Повернувшись до Києва, уряд УНР продовжив державотворчу діяльність, насамперед розбудову національного війська, яку, щоправда, німці гальмували. Були встановлені стосунки з новим командувачем німецькими військами в Україні генералом-фельдмаршалом Германом фон Ейхгорном, який 31 березня очолив групу армій "Київ" [1, с. 563].

Ще у Бресті при підписанні мирного договору та додаткових угод, зокрема щодо військової допомоги Німеччиною і Австро-Угорщиною, Відень не виявляв бажання брати участь у військових операціях. Офіційні кола Австро-Угорщини усвідомлювали, що участь у відновленні української державності в Наддніпрянщині може призвести до зростання сепаратистських настроїв серед українців Галичини, Буковини, Закарпаття та й інших народів імперії. Коли німецькі війська увійшли 19 лютого в Україну, австро-угорська армія до них не приєдналася. Хоча міністр закордонних справ О. Чернін і був прихильником та ініціатором підписання угод з Україною, однак приєднався до тактики Відня, затягування вступу його військ, щоб отримати поступки з боку УНР щодо Холмщини й Галичини на користь Польщі.

Проте швидке просування німецьких дивізій вглиб України, багатої хлібом і взагалі продовольством, гостра потреба в них схилила Відень до походу власних військ. Військову операцію в Україні імператор Карл охарактеризував як "мирне проникнення на дружню територію" [1, с. 563]. Справді, його війська не зустрічали серйозного опору, насамперед у зв'язку з тим, що більшовицькі були сконцентровані в північній частині України, а австро-угорські частини діяли в південних напрямках Миколаєва, Херсона, Одеси, Вінниці.

27 лютого 1918 р. вступили в Україну австро-угорські війська на чолі з головнокомандувачем фельдмаршалом Е. Бем-Ермолі. За домовленістю з німцями і українцями, його війська наступали на Одесу вздовж залізниці Львів-Тернопіль-Жмеринка-Вапнярка-Одеса. Частини Червоної армії без боїв відступали на Олександрівськ (Запоріжжя)-Лозову-Донбас. Варто зауважити, що М. Грушевський, напередодні наступу австро-угорських військ, звертався до Відня з проханням надіслати в Україну формування УСС та регулярні українські полки австрійської армії. "З огляду на велику цінність, яка виявилась за відділами галицьких Січових Стрільців, що організувалися на Україні з військовополонених і виселенців та віддавали важну послугу в боротьбі з більшовиками, – писав він, – дуже бажано було в даній хвилі дістати такі січові дружини в Австрії" [1, с. 563].

Отже, 27 лютого Легіон УСС перейшов Збруч й спільно з австрійськими частинами вступив у Кам'янець-Подільський. Але значна його частина – Вишкіл і Кіш (1000–1500 січовиків) – залишалася у Галичині, і лише у червні австрійське командування дозволило їм прибути в Україну та з'єднатися з головними силами. Е. Бем-Ермолі знехтував проханнями Києва і надсилав в Україну насамперед угорські, польські, австрійські частини. Другу половину березня Легіон УСС під командуванням отамана О. Микитки перебував у Одесі, згодом у квітні його перекинуто в район Олександрівська. Австрійське командування було незадоволене широкомасштабною пропагандистською та культурно-освітницькою діяльністю січовиків серед місцевого населення й відмовою від участі у реквізиціях. У жовтні 1918 р. воно повернуло січовиків на Буковину, в район Чернівців [19, с. 208].

Поряд з цим, 19 лютого 1918 р. один з впливових воєначальників Німеччини, піхотний генерал Е. Людендорф опрацьовував план операцій на сході, заявив міністрові закордонних справ Р. фон Кюльману, що його війська й без участі Австро-Угорщини визволять Україну від більшовиків. Щоправда, операція планувалася лише до Києва й Дніпра. Але вже через тиждень операції генерал М. Гофман повідомив Генеральний штаб про те, що УЦР вважає необхідним продовжити операції на Лівобережжі, очистити район Донбасу, отже, слід збільшити кількість визначених німецьких військ. Тим більше, що німці розгортали також операції у напрямку Одеси навіть після того, як цей напрямок став австрійським сектором [20, с. 120].

Аналізуючи перші тижні операції німецько-австрійських військ в Україні, О. Федюшин зробив слушні висновки, що німці намагалися мати перевагу в стосунках союзних військ з Україною, не збиралися давати свободу дій австрійцям, навіть у зоні їх окупації – на півдні. Вони перешкоджали прямим австро-українським контактам. Рух німецьких військ Чорноморським узбережжям з наміром випередити австрійців у окупації Одеси, призвів до гострого конфлікту, що загрожував австро-німецькому союзу. Ускладнила взаємини також пропозиція Берліна призначити Верховним командувачем силами Центральних держав генерала О. Лінзінгена. Лише 28 березня 1918 р. вище військове командування обох держав самостійно поділило Україну на зони окупації. Німцям дісталася більша частина України з містами Київ, Харків, Чернігів, Полтава, Новочеркаськ, а також Таврія, Крим та порти Миколаїв, Ростов, Таганрог і Новоросійськ. Австрійці отримали Поділля, райони Херсону, Катеринослава і порт Маріуполя. Отже, "Австро-Угорщина була призведена до другорядної окупаційної держави", – робить висновок автор [20, с. 120–122].

Треба відзначити, що командувачем союзними військами 31 березня 1918 р. було призначено генерала-фельдмаршала Г. фон Ейхорна. Начальником штабу і командиром 1-го армійського корпусу став генерал-лейтенант В. Гренер, який перед від'їздом в Україну отримав від Пауля фон Гінденбурга і Е. Людендорфа повноваження, що набагато перевищували його військові обов'язки. Він встановив тісні стосунки з послом у Києві А. Муммом і спільно з ним розв'язував питання виконання УЦР прийнятих у Бресті зобов'язань, передусім, щодо поставок продовольства в Німеччину. Генерал В. Гренер був одним з активних ініціаторів усунення від влади УЦР й впровадження гетьманату П. Скоропадського [20, с. 126–127; 21, с. 336].

У зв'язку зі вступом німецько-австрійських військ на територію України на початку березня 1918 р. міністр внутрішніх справ П. Христюк надіслав до народних земських управ циркуляр, у якому наголошував на тому, що: "27 січня 1918 р. Українська Народна Республіка заключила з Германією, Австро-Угорщиною, Турцією і Болгарією мир демократичний, гідний, справедливий, без анексії і контрибуцій. За допомогою наших полонених вояків, зорганізованих у Германії і Австрії в корпуси, австрійських січових стрільців-галичан і германського війська, наші вояки очищають Україну від насильників більшовиків. Заводиться лад і спокій в державі, утворюються умови, при яких органи місцевого самоврядування мають можливість приступити до упорядкування місцевого життя, до виконання великого і почесного обов'язку, який поклало на нього населення. Наказується всім міським, повітовим, волосним і сільським управам приступити негайно до енергійної творчої, планомірної праці по обслуговуванню потреб працюючого люду" [22].

Таким чином, Брест-Литовський мирний договір між УНР і Четверним союзом, укладений 9 лютого 1918 р., був першим значним зовнішньополітичним актом України і першим миром у світовій

війні 1914–1918 рр. До укладення миру УЦР спонукали не німецькі симпатії її лідерів, а об'єктивна внутрішня і зовнішньополітична ситуація, що склалася у цей час. Внутрішнє становище України вкрай погіршилося у зв'язку з більшовицькою навалою. Без зовнішньої підтримки УЦР й українському уряду бракувало сил захищатися від більшовиків. Це ставило під загрозу виконання умов Брестського договору УНР із Четвертим союзом.

Саме цим зумовлювалася ініціатива німецької дипломатії, котра, згідно з урядовою інструкцією, запропонувала українській делегації звернутися до Центральних держав за військовою допомогою. Надзвичайно важливим досягненням варто визнати формування українських військових частин у таборах військовополонених у Німеччині та Австро-Угорщині. Згідно з домовленостями Німеччина надавала Україні фінансову допомогу та озброєння для українських піхотних дивізій й активно сприяла СБУ.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К., 1991 – 572 с.
2. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. Т.3. / П. Христюк. – Прага, 1921. – 160 с.
3. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1994. – 414 с.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 1. Доба Центральної ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1923. Нью-Йорк, 1954. – 437 с.
5. Винниченко В. Відродження нації. Ч.2. / В. Винниченко. – Відень, 1920. – 328 с.
6. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В. И. Ленин. – 5-е изд. – М.: Политиздат. – Т. 36: Март – июль 1918. – 1981. – 741 с.
7. Белан Ю. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году / Ю. Белан. – К., 1960. – 330 с.
8. Супруненко Н. Пчерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине / Н. Супруненко. – М., 1966. – 455 с.
9. Лихолат А. Розгром националистической контрреволюции на Украине (1917–1922 гг.) / А. Лихолат. – М., 1954. – 654 с.
10. Верстюк В. Українська Центральна Рада / В. Верстюк. – К., 1997. – 237 с.; Веденєєв Д. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби в 1917–1923 роки / Д. Веденєєв, Д. Будков. – К.: КІС, 2006. – 296 с.; Веденєєв Д. Дипломатична служба Української держави, 1917–1923 роки / Д. Веденєєв. – К.: Нац. акад. СБУ, 2007. – 261 с.; Дацків І. Б. Брест 1918: європейський прорив України / І. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2008. – 254 с.; Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках / М. Держалюк. – К., 1998. – 240 с.; Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1917–1920) / В. Литвин. – К., 2003. – 485 с.; Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К., 1995. – 262 с.; Рубльов О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. Рубльов, О. Реснт. – К., 1999. – 319 с.; Солдатенков В. Українська революція: Історичний нарис / В. Солдатенко. – К., 1999. – 973 с.
11. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) / Я. Тинченко. – Київ; Львів, 1996. – 371с.; Удовиченко О. Україна у війні за державність. – Вінніпег, 1954.
12. Робітнича газета. – 2 березня 1918.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВОВУ), ф. 3690, оп. 1, спр. 17.
14. Патер І. Союз Визволення України. Проблеми державності і соборності / І. Патер. – Львів, 2000. – 344 с.
15. Шаховський Л. Українська армія у боротьбі за державність / Л. Шаховський. – Мюнхен, 1958. – 316 с.
16. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво / С. Ріпецький. – Львів, 1995. – 358 с.
17. ЦДАВОВУ, ф. 1064, оп. 1, спр. 10.
18. История Украинской ССР. Т. 6. – К., 1984. – 665 с.
19. Малешко Ф. Українські Січові Стрільці на Єлисаветградщині / Ф. Малешко // За волю України. Історичний збірник УСС. – Нью-Йорк, 1967. – С. 198 – 210.
20. Федюшин О. Украинская революция, – 1917–1918 / О. Федюшин. – М.: Центрполиграф, 2007 – 332 с.
21. Залесский К. Первая мировая война. Правители и военачальники. Биографический энциклопедический словарь / К.А. Залесский. – М., 2000. – 572 с.
22. Нова Рада. – 9 березня 1918.

Ігорь Дацків

ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДОЙ ВОЕННОЙ КОНВЕНЦИИ В СООТВЕТСТВИИ С БРЕСТ-ЛИТОВСКИМ СОГЛАШЕНИЕМ 1918 Г. И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье идет речь о подписании делегацией Центрального Совета Брестского мирного договора. Выясняются обстоятельства, которые побуждали украинский провод обратиться к Центральным государствам за военной помощью в феврале в 1918 г. и заключить военную конвенцию. Среди Брестских соглашений, которые кардинально повлияли на дальнейшую судьбу Украины, способствовали сохранению ее независимости и обеспечили развитие государственно созидательного процесса, занимает определяющее место Военная конвенция, заключенная между Украиной и Германией и Австро-Венгрией, согласно которой их армия оказала помощь украинским частям в освобождении территории УНР от войск большевистской России.

Ключевые слова: Центральный Совет, Брест, договор, Украина, Германия, Австро-Венгрия, военная конвенция.

Igor Datskiv

CONCLUDING OF MILITARY CONVENTION BY CENTRAL RADA ACCORDING TO BREST-LITHUANIA AGREEMENTS IN 1918 R. AND ITS CONSEQUENCES FOR UKRAINE

The article deals with the item about signing the Brest Peace Treaty by delegation of Central Rada. The circumstances which induced the Ukrainian authorities to appeal to the Central states for military aid in February 1918 and to conclude military convention are being turned out. Among the Brest agreements, which influenced essentially on the further fate of Ukraine, promoted its independence and provided the further development of state-creative process, of significant importance there was the Military convention signed between Ukraine, Germany and Austria-Hungary according to which their army help the Ukrainian troops in the liberation UPR territory from the troops of bolshevist Russia.

Key words: Central Rada, Brest, agreement, Ukraine, Germany, Avstro-Hungary, military convention.

УДК 94(477) "1919–1939"

Оксана Парнета

ПОЛЬЩА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1919–1939)

У статті проаналізовано роль та місце відродженої Польської держави у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи в 1919–1939 рр.

Ключові слова: Польща, міжнародні відносини, договір, Версальська система, незалежність.

Процеси сучасного світового устрою ведуть до пошуку аналогій, переосмислення важливих проблем як вітчизняної, так і зарубіжної історії. До них, безперечно, відносять нове бачення міжвоєнної Європи, зовнішньої політики новоутворених національних держав у час їх унезалежнення.

Відновлення в 1918 р. Польської національної незалежної держави за значенням було подією історичного значення не тільки для Польщі, а й для Європи, оскільки після 120-літнього поневолення чужоземними державами польський народ, як й інші слов'янські народи, здобув самостійність, став на шлях незалежного політичного розвитку. Друге національне польське відродження призвело до самовизначення та утвердження Польщі в контексті новітньої історії, ознаменувавши тим самим завершення багатолітніх зусиль поляків у справі відродження країни й відповідало вимогам європейської історії. Проголошення незалежності Польської держави обумовило здобуття вагомого її місця у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи та впливу на історичні процеси на європейському континенті в умовах міжвоєнного часу.

Мета пропонованого дослідження полягає у всебічному аналізі місця й ролі нововідновленої Польщі у системі міжнародних відносин Європи у досліджуваний період, переосмисленні питань зовнішньополітичного розвитку Другої Речі Посполитої, визначенні й реалізації концептуальних основ зовнішньої політики, налагодженні зв'язків із зарубіжними країнами.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини в Центрально-Східній Європі у досліджуваний період.

Предмет дослідження становлять особливості міжнародного становища Польщі та основні напрями, форми і засоби зовнішньополітичної діяльності польських урядів у налагодженні й розвитку зв'язків з державами Європи і світу та їх вплив на міжнародні відносини у досліджуваний період.

Зазначимо, що ці проблеми знайшли певне відображення у працях Л.Алексієвсь [1], Л.Зашкільняка і М.Крикуна [2], М.Литвина [3] та інших українських істориків. Однак проблема висвітлення Польщі в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період 1919–1939 рр. все ще не втратила своєї наукової актуальності, а її вивчення стає нагальним завданням в сучасних умовах розвитку українсько-польських взаємин та євроатлантичних і глобалізаційних процесів.

Пропонована стаття покликана сприяти подальшому провадженню неупередженого та об'єктивного наукового пошуку в царині дослідження місця й значення відродженої Польської держави у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи в 1919–1939 рр., з'ясуванню концептуальних засад Другої Речі Посполитої у галузі зовнішньополітичної діяльності як важливого чинника національного державотворення. Згадане дослідження, його результати об'єктивно пов'язані з темою зацікавлення істориків українських і зарубіжних, переважно, історіографічних шкіл